

СОЗАНСЬКИЙ
Любомир Йосипович
ls.ird2@ukr.net

УДК 332.1

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЧИННИКІВ ЕНДОГЕННОГО
ЗРОСТАННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА
ПРОПОЗИЦІЇ

METHODICAL GOING IS NEAR ESTIMATION OF FACTORS
ENDOGENOUS INCREASE OF REGIONS OF UKRAINE:
WALKTHROUGH AND SUGGESTIONS

к.е.н. с.н.с. ДУ "Інститут
регіональних досліджень ім.
М.І.Долішнього НАН
України"

У статті розглянуто методичні підходи до оцінки чинників ендегенного зростання регіонів України. Запропоновано посилювати існуючий методичний інструментарій оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів показниками, які характеризують якість життя та ефективність використання ресурсного потенціалу регіонів.

В статье рассмотрены методические подходы к оценке факторов эндогенного роста регионов Украины. Предложено усилить существующий методический инструментарий оценки социально-экономического развития регионов показателями, характеризующими качество жизни и эффективность использования ресурсного потенциала регионов.

In the article the methodical approaches to the estimation of factors of endogenous growth of regions of Ukraine are considered. It is proposed to strengthen the existing methodical tools for assessing socio-economic development of regions by indicators that characterize the quality of life and the effectiveness of using the resource potential of the regions.

Ключові слова: ендегенне зростання регіонів, соціально-економічний розвиток регіонів, внутрішні і зовнішні чинники, якість життя, ріст економіки

Keywords: endogenous growth of regions, socio-economic development of regions, internal and external factors, quality of life, growth of economy

Ключевые слова: эндогенный рост регионов, социально-экономическое развитие регионов, внутренние и внешние факторы, качество жизни, рост экономики

ВСТУП

Успішність економічного і соціального розвитку України залежить від стану та тенденцій ендегенного розвитку її регіонів. В умовах активізації процесів децентралізації та економічної інтеграції України до Європейського Союзу назріла потреба у формуванні сучасних підходів досягнення сталого ендегенного зростання регіонів країни. При побудові таких підходів необхідним є врахування зовнішніх чинників впливу на стан та динаміку ендегенного розвитку регіонів.

Грунтовні дослідження проблемних питань соціально-економічного розвитку регіонів України здійснюють науковці Відділення економіки НАН України: Алимов О.М., Амоша О.І., Бистряков І.К., Буркинський Б.В., Бутенко А.І., Василенко В.М., Голян В.А., Кизим М.О., Коваленко А.О., Кравців В.С., Лібанова Е.М., Новікова О.Ф., Устименко В.А., Хвесик М.А. та інші. Сучасні соціально-економічні та геополітичні процеси, міжрегіональні нерівності економічного розвитку формують нові чинники, виклики та загрози сталого піднесення регіонів України, а отже потре-

бують оновлення підходів до їх визначення та оцінювання.

МЕТА РОБОТИ

Метою статі є визначення зовнішніх чинників впливу на сталий ендегенний розвиток регіонів України. Така інформація може мати практичне застосування у ході розробки стратегій розвитку регіонів України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Під сталим ендегенним зростанням регіону розуміється процес, що забезпечує зростання матеріального та суспільного добробуту населення регіону шляхом ефективного використання наявних регіональних ресурсів та можливостей і збереження екології. Звідси, ключовим результатом та пріоритетом ендегенного розвитку регіонів є людський розвиток, під яким розуміється зростання рівня фінансової забезпеченості, здоров'я, суспільних і соціальних умов життя.

Зовнішні чинники впливу на соціально-економічний розвиток регіону формуються у відповідності з ендегенними (внутрішніми) чинниками регіонального розвитку. Вплив зовнішніх чинників на регіона-

льний розвиток оцінюється шляхом визначення їх впливу на внутрішні фактори цього процесу, а отже, зовнішні і внутрішні фактори є взаємопов'язаними і повинні розглядатись разом.

При формуванні регіональних стратегій розвитку до *ендогенних чинників* розвитку регіону відносять: природно-ресурсний, економічний, науково-технічний, трудовий, рекреаційний і людський потенціали, а також рівень екологічної та технічної безпеки і рівень розвитку інфраструктури [1]. Водночас до потенційних зовнішніх загроз віднесено геоекономічне та геополітичне положення, макроекономічну ситуацію, зовнішньоекономічну та зовнішньополітичну ситуацію.

Внутрішні чинники ендегенного розвитку розглядаються також як структура ендегенного потенціалу регіону, яка складається із людського потенціалу, природно-ресурсного потенціалу, виробничого потенціалу, підприємницького потенціалу, інноваційного потенціалу, управлінського потенціалу, фінансового потенціалу, геополітичного та геоекономічного потенціалу, рекреаційно-туристичного потенціалу, інфраструктури та інституційного потенціалу [2]. Набір таких компонент ендегенного потенціалу розширює кількість зовнішніх чинників регіонального соціально-економічного розвитку. Зокрема, окрім чинників стану та зміни навколишнього природного середовища, економічних та інфраструктурних, актуальність отримують й ефективність реформ, скерованих на регулювання зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва та стимулювання інноваційного розвитку регіональних економік.

Індикаторами індексу людського розвитку, що публікується ООН, є очікувана тривалість життя при народженні, середня тривалість навчання і очікувана тривалість навчання, валовий національний дохід на душу населення. У відповідності до величини цього показника, країни поділяються на ті, у яких людський розвиток: а) дуже високий; б) високий; в) середній і низький [3]. Україна у 2015 р. за цим індексом відносилась до країн із високим людським розвитком та знаходилась на 86-му місці з-поміж 188 країн, поступаючись близьким країнам-сусідам, зокрема: Білорусі (52-ге місце, високий людський розвиток), Чехії (28-ме місце, дуже високий людський розвиток), Польщі (38 місце, дуже високий людський розвиток), Словаччині (40-е місце, дуже високий людський розвиток), Угорщині (43-те місце, дуже високий людський розвиток), Румунії (50-те місце, дуже високий людський розвиток).

Така позиція України спричинена порівняно низькою часткою ВВП на душу населення. Окрім цього, Україна суттєво поступається названим країнам за рівнем оплати праці. Так, мінімальна зарплата праці у 2017 р. в Україні становить 109,9 €¹, тоді як у Польщі – 464,6 €, Угорщині – 411,0 €, Словаччині – 435,0 €, Румунії – 321,2 €, а середня мінімальна зарплата по ЄС-28 – 890,5 € [4].

Звідси, очевидним та, можливо, найвагомим зовнішнім чинником ендегенного розвитку регіонів України є їх конкурентоспроможність (порівняно з державами-членами ЄС-28) за соціально-економічної ознакою.

У методиці проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики [5] показники соціально-економічного розвитку об'єднано у такі блоки: економічна та соціальна згуртованість; економічна ефективність; інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця; фінансова самодостатність; розвиток малого та середнього підприємництва; ефективність ринку праці; розвиток інфраструктури; відновлювана енергетика та енергоефективність; доступність та якість послуг у сфері освіти; доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я; соціальний захист та безпека; раціональне природокористування та якість довкілля. Наведений перелік складових оцінки результативності реалізації державної регіональної політики охоплює усі аспекти соціально-економічного розвитку.

Аналіз існуючих підходів та методик засвідчив одноставність у поглядах щодо ключових зовнішніх та переважної більшості внутрішніх чинників ендегенного регіонального розвитку. Однак, погляди щодо пріоритетів та мети ендегенного регіонального розвитку, а отже, і показників оцінювання зовнішніх та внутрішніх чинників є різними. Так, виходячи з показників, які пропонуються у більшості з розглянутих методик і підходів, ключовим пріоритетом регіонального соціально-економічного розвитку є кількісне зростання матеріального виробництва, населення та трудових ресурсів, але, натомість, значно менше уваги приділяється якості життя.

Застосування кількісного пріоритету людського розвитку стає причиною дослідження і популяризації зовнішніх чинників кількісного, а не якісного розвитку регіонів. Оцінюється не ефективність регіональної політики та стратегії чи міжрегіональної взаємодії, а констатуються кінцеві дані певних економічних і соціальних процесів, які здебільшого мало пов'язуються з діями органів влади та не відображають реального стану людського розвитку. Сформовані за таким підходом регіональні соціально-економічні стратегії зорієнтовані на зростання обсягів ВВП і кількості населення, а не на ефективність використання ресурсів та якість життя громадян.

Так, у методиці проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики [5] вказуються такі показники як: динаміка ВРП у фактичних цінах; ВРП на одну особу, наявний дохід населення у розрахунку на одну особу населення; обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення; індекс промислової продукції; обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу населення; обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення; обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення; індекс капітальних інвестицій; капітальні видатки місцевих бюджетів; доходи місцевих бюджетів. *При цьому не*

¹ Розраховано за середньомісячним курсом НБУ за 8-місяців (січень-серпень 2017 р.)

враховуються ряд важливих економічних моментів.

1. Не все населення країни має відношення до виробництва чи споживання ВРП, обсягу реалізованої продукції, експорту товарів чи інших видів матеріального виробництва. Зокрема, на сьогодні у багатьох регіонах країни є досить високими показники відкритого (офіційно зареєстрованого), прихованого (неповна вимушена зайнятість працівників), часткового (втрата особою частини заробітної плати внаслідок вимушеного тимчасового скорочення) та неофіційного (незареєстрованого) безробіття. Окрім того, значна кількість українців є трудовими та освітніми мігрантами.

У зв'язку з цим, надання значної уваги названим показникам, без врахування дефлятора, та реальної кількості зайнятих у виробництві та споживанні ВРП, раціональності використання регіональних ресурсів та потенціалу, послаблює об'єктивність такого оцінювання. Звідси, *застосування названих кількісних показників для оцінювання економічного розвитку є доцільним тоді, коли: а) вплив боргових зобов'язань держави і регіонів на макросередовище є несуттєвим; в) отримані матеріальні і фінансові блага мають найраціональніше використання.*

2. Такі показники, як: індекс промислової продукції, відсотків до попереднього року; обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення; індекс обсягу сільськогосподарського виробництва; індекс будівельної продукції; обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення *відображають обсяги і динаміку окремих видів матеріального виробництва, а не економічну ефективність розвитку регіонів.* Натомість показниками, що можуть характеризувати економічну ефективність промисловості, будівництва, сільського господарства регіонів *є частка валової доданої вартості у випуску, а також показники фондовіддачі, рентабельності, продуктивності праці.*

3. Показники обсягу експорту товарів у розрахунку на одну особу населення; обсягу прямих іноземних інвестицій відображають зовнішньоекономічну співпрацю, але не надають інформації про її соціально-економічну ефективність. Так, у експорті товарів можуть переважати сировинні виробництва, що мають невисоку частку валової доданої вартості у випуску або виробництва, що функціонують на імпортних сировині, матеріалах та основних засобах, а отже, несуттєво впливають на соціально-економічний стан регіону і надходження до бюджетів. Виходячи з цього, названі показники зовнішньоекономічної співпраці доцільно доповнювати показниками товарної структури експорту, експорту ВДВ, індексами покриття імпорту експортом за товарними групами, частками імпорту у проміжному і кінцевому споживанні.

4. *Показник індексу капітальних інвестицій без показників розміщення та ефективності таких інвестицій, їх впливу на надходження до бюджетів, оновлення основного капіталу не відображає у повній мірі розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності.*

5. *Фінансову самодостатність регіону можуть відображати показники співвідношення наявних видатків місцевих бюджетів до необхідних; співвідношення податкового боргу за грошовими зобов'язаннями платників податків до доходів місцевих бюджетів; частка боргових зобов'язань у доходах місцевих бюджетів, але не: темп зростання (зменшення) доходів місцевих бюджетів (без трансфертів); доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу населення; капітальні видатки місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу населення.*

6. В оцінці соціальної складової регіонального розвитку акценти зроблено на такі індикатори-ознаки кількісних параметрів розвитку як: динаміка населення, видатки на функціонування закладів охорони здоров'я і освіти, мінімальна номінальна зарплати та прожитковий мінімум, реальна середня зарплата; забезпечення населення закладами охорони здоров'я і освіти. Натомість значно менше уваги приділяється показникам, що відображають достатність доходів громадян, якість освіти, охорони здоров'я, інфраструктури та забезпеченість громадян житлом та необхідними житловими умовами.

Таким чином, фокусування на показниках, що відображають кількісні, а не якісні сторони соціально-економічного розвитку регіонів спричиняє не-об'єктивність у оцінці зовнішніх чинників такого розвитку і, найважливіше – призводить до нераціональності регіональних стратегій.

ВИСНОВКИ

Ключовим критерієм регіонального ендегенного зростання повинна бути соціальна складова людського розвитку, головними індикаторами якої є:

- рівень доходів громадян (у відповідності з потребами комфортного життя та із сусідніми країнами і регіонами);

- рівень якості та ефективності науки, освіти, охорони здоров'я; соціальної інфраструктури.

Головними безпосередніми зовнішніми чинниками ендегенного зростання регіонів України, на сьогодні, є існуюча грошово-кредитна та економічна політика держави, виражені режимом інфляційного таргетування та політикою «затягування пасків».

Застосування цих інструментів, у поєднанні з реальним ростом економіки та вчасно і вдало проведеними реформами, може створити умови для ревальвації гривні, зростання купівельної спроможності громадян і, таким чином, позитивно відобразитись на ендегенному зростанні регіонів.

Однак дія названого інструментарію може і негативно вплинути на регіональний соціально-економічний розвиток. Це може відбутись в умовах затяжного застосування дефляційних інструментів, повільного, незначного та екстенсивного зростання економіки і надходження інвестицій, коли результати реформ ще невідчутні, а у структурі споживчого кошика вже переважають харчі, зростання реальних доходів громадян значно менше за темпи девальвації гривні. Виходячи з цього, запорукою ендегенного зростання регіонів, окрім інструментів грошово-

кредитної і економічної політики, є реалізація таких заходів.

1. Активізація внутрішніх чинників соціально-економічного розвитку регіонів, зокрема, шляхом:

- *міжрегіональної співпраці* у напрямку відновлення та посилення ефективності діяльності ключових секторів переробної промисловості (виробництво хімічних речовин і хімічної продукції; виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів; текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів; виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів, виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції);

- *сприяння розвитку малого і середнього бізнесу* у виробничій сфері за допомогою популяризації, інформатизації можливостей та навчання веденню підприємницької діяльності у цьому секторі економіки;

- *організації створення інвестиційних фондів* для підтримки і розвитку виробничих підприємств малого і середнього бізнесу.

2. Забезпечення організаційно-правових умов для залучення іноземних інвестицій у промислові виробництва повного циклу.

3. Розробки та впровадження ефективного механізму збалансування грошового попиту і пропозиції. Як показала практика, девальвація гривні стимулює зростання експорту сировини та товарів із низьким ступенем переробки, а не товарів з високою часткою валової доданої вартості, що є ознакою низької ефективності експорту (із соціально-економічної позиції). Це зумовлено високою часткою імпорту (60%-80%) у виробництвах переважної більшості непродовольчих товарів в Україні. Низька оплата праці працівників спричиняє не залучення іноземних інвестицій, а трудову міграцію, нестачу кваліфікованих працівників, неналежний рівень якості і функціонування науки, освіти, охорони здоров'я. Таким чином, для забезпечення розвитку регіональних еко-

номік, необхідним є впровадження механізму збалансування попиту і пропозиції грошей, який включав би не тільки грошово-кредитний інструментарій, зокрема валютне регулювання, відсоткову ставку, а й економічні та правові способи, серед яких: недопущення спекулятивних моментів у зростанні цін на грошовому і товарному ринках, забезпечення умов для імпортозаміщення товарів та сировини на внутрішньому ринку та формування конкурентоспроможної оплати праці (порівняно із співставними за економічними параметрами країнами Європейського Союзу, до прикладу Польщі), що і стане темою перспективних досліджень.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/spart09/inx09341.htm>

2. Вахович І.М. Зміст та структура ендегенного потенціалу регіону / І.М. Вахович, М.С. Забедюк // Економіка та держава. - 2010. - № 11. - С. 41-43.

3. Human Development Index and its components – [Electronic resource] access mode: <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>

4. Minimum wages European Union 2017 – [Electronic resource] access mode: www.reinisfischer.com/whats-minimum-wage-european-union-2017

5. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF/pag>

6. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.